

УКРАЇНЦІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ В ЕТНОСОЦІАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ ДОБИ МОДЕРНІЗАЦІЇ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ

Анотація. Встановлено, що в австрійському хронотопі Східна Галичина зберігала етнічну строкатість. Водночас її мешканці набували спільних рис і елементів крайово-галицької ідентичності. Фокусом розгляду етносоціальних процесів виступає проблема національно-духовного життя галицьких українців у взаємозв'язках із іншими націями і етнічними спільнотами. Встановлено лінії перетину етнічних і соціальних статусів мешканців Східної Галичини. Спростовано деякі стереотипи стосовно соціального статусу українців.

У колі уваги питання про автоетнонім галицьких українців, особливості їх контактів з німецькою, єврейською спільнотами краю і поляками.

Підкреслено, що суспільно-політичну атмосферу творили українсько-польські взаємини, над якими тяжіла стара система історично-державних ідентичностей. Визначено, що в умовах національної мобілізації напруження генерувала також та обставина, що Галичина була територією, де проживали два народи, які на той час не мали власних держав і прагнули їх відтворити.

Доведено, що кожна етноконфесійна група зробила внесок в урізноманітнення і збагачення культурного життя краю. Однак теза про його мультикультурність галицького суспільства у сучасному розумінні цього терміну підлягає сумніву.

Встановлено, що організація і функціонування нових інституцій, властивих громадянському суспільству доби модернізації, відбувалося у межах власного мовного простору і традиції. До характеристики етнічної ситуації у Галичині можна застосувати формулу: «разом, але майже окремо».

Ключові слова: Австро-Угорщина, Східна Галичина, етнічність, міжнаціональні відносини.

Abstract. The actuality of the experience and lessons of the national policy of Austria-Hungary for the countries and regions where disintegration processes are unfolding on the basis of interethnic and regional conflicts are substantiated. It was established that in the Austrian chronotopy Eastern Galicia retained its ethnic diversity, together with the growth of national-cultural consolidation, common features and elements of the regional-Galician mentality and identity were formed. The focus of the consideration of ethno-social processes is the problem of the national and spiritual life of Galician Ukrainians in their interactions with other nations and ethnic communities. The lines of intersection of the ethnic and social statuses of the inhabitants of Eastern Galicia are established. Some stereotypes about the social structure and status of Ukrainians, their national-cultural movement during the period of modernization of the empire have been repressed. The analysis of the national movement includes the question of autonomists of Galician Ukrainians, especially their contacts with the German, Jewish communities of the region and the Poles. It is proved that the Austrian government, while tolerating the national-cultural and language-educational needs of the inhabitants of the province, tried to eliminate dissonances in the relations between Ukrainians and Poles and generally liberalized the sphere of national relations. It was emphasized that the socio-political atmosphere was shaped by the Ukrainian-Polish relations, which was trodden over by the old system of historical-state identities. Under the conditions of national mobilization of tensions, the fact that Galicia was a territory

* Zaitseva Z.I. Doctor of Historical Sciences, Professor State Economic University «Kyiv National Economic Vadym Hetman University» UKRAINIANS OF EAST GALICHYNY IN ETHNOSOCIAL PROCESSES OF AUSTRO-HUNGARY MODERNIZATION

tinhabited by two peoples, who at that time did not have their own states and sought to recreate them, was also generated. It is highlighted how each of the ethno-confessional groups made an original contribution to the diversification and enrichment of the cultural life of the region. However, the thesis of its multiculturalism in the modern sense of this term is questionable. It was established that the organization and functioning of the new institutions inherent in civil society took place within the limits of its own linguistic space and traditions. To the description of the ethnic situation in Galicia, we can use the formula: "together, but almost separately."

Key words: *Austro-Hungary, Eastern Galicia, ethnicity, interethnic relations.*

Постановка проблеми. У багатьох країнах і найбільш розвинених регіонах світу не втрачає актуальності проблема пошуку міжетнічних компромісів і консенсусів. Практика сучасних внутрішніх конфліктів на національно-етнічному ґрунті свідчить, що кожна поліетнічна держава потребує вироблення продуманої етнополітики з урахуванням уроків і негативних тенденцій, що мали місце в минулому. Загальновизнаним є, що у континентальній Європі саме Австро-Угорщина у галузі національних відносин здобула унікальний, і в подальшому, універсалізований експертами, досвід. У контексті суперечливих тенденцій і явищ сучасного розвитку більш зрозумілим і повчальним виглядає світ Габсбурзької держави як експериментальної лабораторії національних відносин.

Аналіз попередніх публікацій. Українському національному питанню у підавстрійських землях присвячено поважну кількість різножанрових публікацій. Значно меншою мірою висвітлено мультикультурний аспект цих регіонів. Радянська історіографія — у її російському й українському сегментах — однобоко оцінювала культурно-освітні процеси в імперії Габсбургів, трактуючи їх як насильницьку германізацію. Висвітлення істориками українського культурно-національного відродження в основному не виходило за межі концепту «національно-визвольної боротьби» із заздалегідь визначеною її орієнтацією на Росію, як покровительку слов'янства. Власне український національний компонент відсувався на задній план, або трактувався у класово-ворожому дусі як імперіалістичний або буржуазно-націоналістичний.

Окремі аспекти співіснування українців, поляків, євреїв, німців у Галичині висвітлені в публікаціях діаспорних істориків українського походження (Я. Козик, І. Лисяк-Рудницький, П.Р. Магочій, Ф.Е. Сисин, Д.П. Химка та ін.). Цінними є видання, які об'єднали навколо проблеми авторів різних країн і академічних центрів [1; 2; 3; 4]. Питання національно-культурних взаємин у Галичині висвітлювали І. Андрущенко, О. Аркуша, Я. Грицак, М. Кріль, С. Качараба, С. Макарчук, О. Сухий та ін.

Загалом історіографія східногалицького субрегіонального типу етносоціальних відносин має в Україні сформовану дослідницьку традицію. Її особливістю є окреслення протистояння двох національних рухів — українського і польського. З нових методологічних позицій, а саме парадигми міжгрупового інтеракціонізму етносоціальні процеси розглянуто в монографії І.С. Монолатія [5].

Різним аспектам етносоціальної і культурної взаємодії націй і етнічних груп на західноукраїнських теренах цісарсько-королівської Австро-Угорщини і окремо Галичині присвячено англомовні публікації [6;7].

Метою статті є окреслення палітри етносоціальних процесів у Східній Галичині з виокремленням становища українців у їх взаємозв'язках з іншими націями і субетносами.

Основні результати дослідження. Виклад дослідження. Австро-Угорщина займала в Європі значний континентальний простір і відзначалася особливо рідкісною етнокультурною мозаїкою. Більшість її адміністративних одиниць, як і власне Імперія, мали різноманітний етнічний склад населення.

Свої володіння Австрія здобувала переважно не воєнним шляхом, а завдяки династичним шлюбам або вдалим посередництвом при мирному врегулюванні європейських проблем. Приєднана без жодного пострілу частина земель Речі Посполитої отримала статус Королівства Галичини і Володимерії (Königsreich Galizien und Lodomerien). У діловому вжитку край називали Галичиною, (німецькою мовою Galizien, польською — Galicja). Стосовно української частини території краю нова австрійська назва перегукувалась із назвою історичного Галицько-Волинського князівства. Частина Волині і Малопольщі в політичних умовах імперії зазнали «огаличанення» [8, с.130]. Співжиття різних етносів в одній провінційно-крайовій одиниці, назву якої Відень, як особливо наголошує Ларрі Вульф штучно сформулював [9] призвело до з'яви «галичанина» і феномену галичанства. Він не зник після краху Австро-Угорщини і навіть утворення самостійних держав із включенням автохтонних етносів до їх складу. Український варіант осмислення галичанства подав М. Шлемкевич [10].

Просвітницьку місію у краї імператори вбачали в тому, щоб впорядковувати, модернізувати і певною мірою уніфікувати соціальну структуру суспільства, у офіційній редакції — «нести світло освіти, культури, цивілізації» у відсталий східний край держави. Спочатку політика спрямовувалася проти польської переваги, а також майнових і символічних принципів організації життя в колишніх землях Речі Посполитої, де явні прикмети ідентичності не мали виразних ознак національної приналежності. Тому не відразу у Відні стало відомо, що у приєднаному краї крім поляків мешкають ще русини (надалі — українці).

Взаємодія національних ідей, інтересів і окремих діячів у Галичині під час революції 1848–1849 рр. виявилася набагато складнішою, ніж це уявлялося до революції як національно свідомим силам, так і тим, хто їх не сприймав. Влада зрозуміла що треба балансувати і йти на поступки. Засвоєним уроком революції для галицьких русинів стало розуміння, що в політиці треба триматися Відня. Поміркованість, одна з ознак стилю правління Габсбургів, сформувала серед численних не титульних національностей імперських окраїн австрофільство, неабияку повагу і прихильність до Габсбургів.

За відомими конституційними реформами Імперія не надавала привілеїв і переваг жодній нації. Декларувалися громадянські і особисті права, визнавалися інтереси і культурно-освітні потреби національних груп і етносів у провінціях, рівноправність національних мов.

Усі етноси у Східній Галичині, як і на решті західноукраїнських теренів, по суті були субетносами, тобто частинами власне своїх етносів. Українці — українського, котрий мав свою територію (але не державу) у межах Російської імперії, поляки — польського, котрий мав свою територію у Пруссії, Австрії та Росії, євреї — єврейського, котрий не мав ні території, ні держави, але об'єднувався вірою, традицією, мовою.

Українці тут були відомі під своїм старим аутоетнонімом — русини, витоки якого сягають Середнього Подніпров'я і зафіксовані у Повісті минулих літ. Впровадження нового аутоетноніма «українці» почалося на рубежі XIX–XX ст.

Процес відбувався повільно і спочатку охоплював тільки освічені верстви населення — педагогів, юристів, лікарів, частину греко-католицького духовенства, а також студентів, гімназистів та школярів [11].

Офіційні чинники Австро-Угорщини з політичних мотивів не толерували етнімі «українці», застерігаючи невдоволення і можливі провокації Росії, де проживала основна маса українців. В цих умовах галицька інтелігенція кінця XIX — початку XX ст., зокрема І. Франко, М. Грушевський та інші науковці паралельно застосовували етнімі «русини», «руські», «українці». У предикатній формі — «русько-український». Приміром, перша українська партія мала назву «Русько-українська радикальна партія» (РУРП). Так само національну видавничу спілку створено під назвою «Русько-українська видавнича спілка». Головний твір М. Грушевського — багатотомна «Історія України-Руси» не випадково має таку назву. Вважається, що її запропонував професор історії Київського університету, наставник М. Грушевського у його студентські роки В. Антонович.

З другої половини XIX ст. відчутним був вплив у Галичині інтелектуалів Наддніпрянської України. Особливу роль відігравало поширення творчості Т. Шевченка, згодом — консолідована М. Грушевським діяльність у Львові Наукового товариства ім. Шевченка та Українського наукового товариства у Києві, члени яких були підданими Росії або Австро-Угорщини. Вони розробляли національну історію, статистику, мовознавство, літературознавство, природничі науки. Українськомовні видання цих товариств поширювалися через мережу вищих навчальних закладів, бібліотек, книгарень.

Галицькі українці намагалися вийти з-під польського контролю. Витоки етносоціальних і культурних українсько-польських суперечностей у Галичині пов'язані із збереженням в добу модернізації і зростання національних рухів застарілого адміністративного устрою — королівств, герцогств, географічно-історичних провінцій. Попри демократичні нововведення в адміністративному аспекті держава справляла враження архаїчного середньовічного домену Габсбургів у Європі.

Поєднання поляків і українців в одній адміністративній одиниці призвело до закріплення нерівноправного становища українців, ігнорування польською більшістю у місцевому сеймі національно-культурних потреб українців, де вони до 1890-х рр. не мали свого повноцінного представництва [12, с. 79].

З усіх етнічних груп Східної Галичини компактною більшістю проживали лише українці тому на етапі національного відродження, починаючи з революції 1848 р. у своїх зверненнях до уряду вони вимагали поділу провінції на дві частини з відповідним адміністративним центром. Зауважимо, що у жодному адміністративному утворенні — Королівстві Галичини і Лодомерії, Буковинському герцогстві та в угорській Транслейтанії — українці не мали власних адміністративних одиниць. Поділ Галичини на дві провінції по лінії етнічного кордону — ключова вимога українського національного руху, яка, між іншим, як показала боротьба за відкриття українського університету у Львові, означала нелегке змагання з поляками за Львів.

Поляки наполегливо протестували проти ідеї про поділ краю, трактуючи її як «четвертий поділ» Речі Посполитої, яка в перспективі має цілісно відродитися без територіальних втрат. Ця вимога сприймалася ними як ментально-психологічна

зрада українців галичанству — локально-крайовій ідентичності. Отже польський дискурс щодо цілісності провінції настійливо стимулював регіональний патріотизм, за яким ховалося інерційне затримання ментальності українців на рівні провінційності — історично сформованої локальної ідентичності. В умовах рубежу XIX–XX ст., коли погляди інтелектуалів спрямовувалися на встановлення контактів з Великою Україною, така настанова не вкладалася у концепцію українського націотворення.

Проблема поділу не позбавлена геополітичних і цивілізаційних конотацій. В польському осмисленні Галичини вона поставала як територія, що належить до західної цивілізації на протигагу орієнтації частини провінційної русько-української еліти на російську культуру і мову. Вимога поділу, у їх баченні, яке не позбавлене резону, відкривала шлях для російської маніпуляції і чужоземного втручання у галицькі справи. Російський граф, член Державної думи, голова Галицько-російського благодійного товариства В. Бобринський, спираючись на статистичні дані та москвофільський рух, виступив у британській пресі з твердженнями, що у Східній Галичині і на Волині немає ні поляків, ні українців, а є лише росіяни. Друкуючи свій лист на початку квітня 1912 р. у «The Times» він намагався здобути британську підтримку претензій Росії на західноукраїнські землі.

Австрійські чиновники дивувалися з того що у Галичині є «... русини, не великороси, але й не українці», тобто москвофіли [13, с. 204]. Етнічній консолідації українства заважала москвофільська течія, що виникла як реакція на полонізацію, статистично підтверджену переписами населення за опціями розмовної мови і віросповідання.

Загрозу національній ідентичності підавстрійським українцям, за твердженням історіографії радянського періоду, начебто становила германізація. У цьому сенсі важливо з'ясувати німецький етнічний і соціокультурний вплив у провінції. Німці почали оселятися на цих землях наприкінці XII ст. як ремісники, купці, військові найманці. Через три століття більшість з них була асимільована.

Із входженням західних українських земель до Австрії почалася нова хвиля заселення краю німцями. Німецькі колоністи почали прибувати в Галичину в 1781 р. У період правління Йосифа II (1780–1790 рр.) їхня кількість становила приблизно 18 тис. осіб. Їм було надано у користування 154 тис. моргів землі і звільнено від усяких повинностей та податків на 10 років. Однак, незважаючи на значні витрати державних коштів, німецька колонізація не дала очікуваних результатів ані як засіб підвищення культури землеробства, ані як знаряддя онімечення. На початку XIX ст. у Східній Галичині було всього 114 німецьких колоній, в яких проживало 2 750 сімей [14, с. 128]. Для розуміння мирних стосунків німецьких поселенців з автохтонним населенням варто зазначити, що австрійські власті не вдавалися до переселення місцевих селян з метою формування німецьких поселень. Ці обставини зменшували вірогідність міжнаціональних конфліктів. Німці-колоністи у сільській місцевості компактно селилися невеликими селами, і вели своє господарство майже не контактуючи з місцевим населенням.

Певна кількість німців і німецькомовних чехів прибули в Галичину для формування нового бюрократичного апарату і організації на нових засадах середньої і вищої освіти. Німці-мешканці Львова відіграли значну роль у вивершенні

популярного у спогадах і сучасній галицькій публіцистиці «образу австрійського Львова». Перші прибульці з числа австрійської бюрократії, які сприймали своє призначення у Галичину як заслання, прагнули компенсувати його побутові негаразди і відновити для себе звичний стиль життя. З цією метою вони організували закладання широких бульварів для прогулянок у місті, сприяли театральному мистецтву, відкриттю кав'ярень. Цими засобами вони намагалися перетворити для себе Львів на Відень. Німецька мова (до 1876 р., коли німецька була не лише офіційною, алей й мовою місцевого урядування) і німецька культура мали цивілізувати місцеву еліту. Германізація міста викликала спротив польського міщанства. У середині XIX ст. освічені кола Львова ділилися на «партію Шиллера» і «партію Міцкевича», яка невдовзі взяла гору [15, с. 331–332].

Після 1867 р. частина службовців німецької національності, уся німецька професура Львівського університету покинули Галичину, що пояснювалося скасуванням німецької мови як мови викладання в університеті, політехніці, більшості гімназій. Польська мова стала мовою внутрішньої адміністрації у краї. У зв'язку з цим частина мешканців-німців поступово полонізувалася. Належність частини німців до римо-католицької церкви сприяло їх культурному зближенню переважно з поляками, ніж з українцями. Однак вектори зближення у політиці мінялися у критичні політичні моменти.

Представники політично активної української інтелігенції і навіть перші депутати-селяни розуміли німецьку мову і користувалися нею у австрійському парламенті. Вони були австрійськими патріотами, прихильниками цісаря, однак залишалися і модернізувалися як українці. Не варто все, що пов'язано з вивченням німецької мови, діяльністю німецьких театральних колективів, влаштуванням мистецьких виставок і загалом поширенням австрійської культури у західноукраїнських землях, трактувати як онімечення в сенсі втрати етнічної ідентичності. Водночас політико-ідеологічному дискурсу властиві культуртрегерські нюанси. Обґрунтуванню німецької присутності в краї була властива зверхня риторика з боку австрійського офіціозу. Після впровадження польської мови у якості офіційно у провінції ці функції взяли на себе поляки.

Очевидно, що онімечення завідомо було нездійсненим завданням. Кілька десятків тисяч німецьких поселенців і чиновників не могли кардинально змінити національно-демографічну ситуацію у краї з 4,5-мільйонним населенням і тим більше — онімечити його. З огляду на сільську ізоляцію німців-колоністів вони не спромоглися на широку плеяду культурних діячів. З Галичини походили лише два німецькі письменники — Т. Рітнер та більш відомий Леопольд фон Захер-Мазох. Численні оповідання останнього, сюжети яких автор почерпнув, спостерігаючи за життям саме галицьких українців, набули великої популярності у Європі у французьких перекладах і надали модному психоаналізу яскраві приклади людської поведінки, для означення якої пізніше з'явився термін «мазохізм». Л. фон Захер-Мазох у 1890-х рр. намагався встановити зв'язки з культурними осередками підросійської України, листувався з одеськими видавцями. Франція нагородила його найвищою нагородою — орденом Почесного легіону.

Помітною часткою населення Східної Галичини, з якими українці мали повсякденні контакти, були євреї. За кількістю вони займали третє місце після українців і поляків у демографічній картині Східної Галичини. В соціальному плані євреї складали невід'ємний соціально-господарський елемент орендної

економічної системи, що панувала на всіх українських землях Польщі. За австрійського правління їх кількість зростала. За переписом 1880 р. євреї становили 46,6 % усіх мешканців міст Східної Галичини. Вони складали були абсолютною більшістю у Бородах, Бучачі, Станіславові, Коломиї, Дрогобичі, Жовкві, Тернополі, Болехові, Косові, Чорткові та інших містах. В абсолютних цифрах єврейське населення Східної Галичини впродовж 1890–1900 рр. збільшилося на 33 348 осіб і становило 618 801 особу або 12,9 % від усього населення краю [16, с. 127; 128]. На початку XX ст. 63 % місцевих євреїв працювали в торгівлі та промисловості, 14 % — у сільському господарстві, 5 % — були державними службовцями або представниками так званих вільних професій — юристами, лікарями, журналістами, митцями.

Конституція 1867 р. ліквідувала обмеження прав євреїв щодо купівлі землі, займати державні посади у т.ч. у системі вищої освіти. Їм дозволялося займати професорські посади. Аналогічні рішення, що стосувалися ліквідації обмежень щодо євреїв, прийняв і Галицький сейм [17, с. 59]. Однак більшість з них займалися дрібним ремеслом і торгівлею, переважно корчмарством. В окремих галицьких повітах один єврейський торговець припадав на кожні 8–10 сімей. Заняття дрібною торгівлею не конче означало багатство чи високий соціальний статус. Через низьку купівельну спроможність місцевого населення та внутрішню конкуренцію більшість зайнятих у торгівлі євреїв ледве зводили кінці з кінцями. Однак попри бідність євреї, селяни-поляки й українці зрідка бували солідарні. Значну роль відігравали релігійні відмінності, що розділяли ці спільноти. Як не як, в очах християн іудеї були «христовбивцями», а іудеї дивилися на християн як на поган та єретиків. До того ж євреї у масовій свідомості українців сприймалися як визискувачі, оскільки до скасування панщини вони були управителями панських маєтків, а після скасування кріпацтва — корчмарями, які одержували дозвіл на продаж алкоголю від галицьких землевласників, які утримували монопольне право на винокуріння та продаж його продуктів. Євреїв і селянство, як польське так і українське, розділяла також ситуація пов'язана із лихварством та вимушеним продажем селянами землі для відшкодування боргів лихварям. Австрійські закони до 1870-х рр. дозволяли лихварям брати довільний відсоток за позику. Маючи потребу у грошах, зокрема для сплати податків, селяни зверталися до лихваря, найчастіше єврея, і потрапляли у кабалу, що вела до продажу землі. Лихварство породжувало найбільше соціальне зло, яке у масовій свідомості галицького селянства, як українського так і польського, набирало антисемітського забарвлення. Причини селянського антисемітизму укорінювалися не так у релігійно-етнічних відмінностях як у лихварській і економічній експлуатації. Поважну роль у встановленні контактів між українцями і євреями зіграв І. Франко. Він ще з часу своїх гімназійних літ добре знав єврейський побут, володів мовою їдиш і неодноразово звертався до єврейської теми у своїй літературній творчості та публіцистиці. Франко підкреслював, що українським демократам варто остерігатися антисемітизму, «як заразної хвороби», а в рецензії на книгу Т. Герця «Єврейська держава» (з автором він був особисто знайомий) позитивно відгукнувся про сіонізм, хоча і висловив сумнів щодо його перспектив [18, с. 398; 19, с. 344–360].

У XX ст. євреї продовжували зберігати ізолюваний спосіб культурно-духовного життя, утримуючись від контактів з християнським світом, і лише

культурна еліта віддавала перевагу акультурації й асиміляції. Прихильники цих способів адаптації в полікультурному середовищі найчастіше обирали німецьку ідентичність. У громадській діяльності, боротьбі з культурною дискримінацією євреїв об'єднувалися з польськими, або українськими соціалістами. Вони критикували існуючу соціально-економічну систему, вимагали її трансформації.

З початком індустріального розвитку невелика кількість євреїв заробила чималий капітал, однак такі успіхи були радше винятком. Тому євреї, як і українці почали масово емігрувати до США, де вони звалися «галіціонерами». Термін відображав не лише їх регіональне походження, а й бідність та цивілізаційну відсталість порівняно з емігрантами з інших країн.

Існуюча різниця у темпах та характері соціальної трансформації українського і єврейського населення у Галичині створювала враження «єврейського успіху» і як наслідок посилювала міжетнічну напругу. Попри побутову і господарську напруженість стосунків між євреями, українцями і поляками у Галичині, тут до Першої світової війни, на відміну від Російської імперії і угорської частини Габсбурзької монархії, не часто доходило до погромів. Більше того, потреба протистояти сильнішому політичному суперникові — полякам — змушувала слабші сторони цього трикутника — євреїв та українців — до компромісів. Вперше такий союз склався під час виборів до галицького сейму у 1873 р. У 1907 р. на перших виборах до австрійського парламенту на основі загального виборчого права українські політики пішли на союз з сіоністами. У міських виборчих округах, де українці не мали шансів на перемогу, вони віддавали свої голоси за кандидатів-сіоністів, а у сільських дільницях євреї підтримували українських кандидатів. Завдяки українській допомозі до парламенту вперше було обрано двох сіоністських депутатів від Галичини [20, с. 384–385]. Тоді ж український депутат Ю. Романчук у віденському парламенті озвучив вимогу визнати євреїв окремою нацією. У 1910 р. 22 тисячі євреїв визнали українську рідною мовою і були класифіковані як українці. Більшість галицьких євреїв утримувалася від культурних контактів з християнським світом. Культурна ж еліта, що проживала у містах, віддавала перевагу асиміляції і була відкрита для інонаціональних впливів, що особливо помітно у галузі літератури. Східна Галичина кінця ХІХ ст. породила видатних діячів культури, які прославилися за межами єврейського світу. Письменник Карл-Еміль Францос першу половину свого життя провів у Галичині та Буковині. Місцеві українці стали героями деякими його німецькомовних романів та оповідань. Побутовий антисемітизм, що мав місце в галицькому суспільстві, у час війни 1914 р. за словами дослідника П.-Р. Хімки «тріумфально злетів вгору. Канули в минуле «золоті часи» Габсбургів, коли панувало відносно мирне, у будь-якому разі, нейтральне співіснування євреїв з поляками і українцями, і наступив хаос». Отже допоки в імперії функціонував потужний бюрократичний апарат зберігався спокій у суспільстві і мирне співіснування людей різних національностей. У цьому також полягала цивілізаційна місія Відня на окраїнах держави.

У Східній Галичині українці становили статистичну більшість і займаючи, на відміну від місцевих поляків, євреїв і німців компакту територію, мали право на власну адміністративну одиницю. Проте у першій половині ХІХ ст. їм бракувало власної інтелектуальної еліти, політичних інституцій, кодифікованої

мови, багатой літературної традиції, освітніх закладів. Українська спільнота складалася з селянства. Невеликий прошарок духовенства і шкільного вчителювання зазнавали ополячення. Загалом варто наголосити, що в етнодемографічному розвитку Східної Галичини цього періоду визначальну роль відігравали етнічні процеси. До 70-х років XIX ст. при досить високих темпах натурального приросту українців асиміляція мала визначальний вплив на зменшення питомої ваги українського етнічного компонента. Натомість частка польського елементу зростає за рахунок ополячення українців та євреїв. У 70-х роках XIX–початку XX ст. частка українців у населенні Східної Галичини зменшилася від 65,8 у 1869 р. до 63,5 % у 1900 р., а поляків натомість збільшується відповідно з 20,7 до 22,7 %. З 80-х років XIX ст. посилюється еміграція, але це майже не впливає на зміну відсотка українського, польського та єврейського населення регіону [16, с. 129].

Впродовж першого десятиліття XX ст. спостерігаються зрушення у соціальній структурі українців, що було наслідком модернізаційних реформ і демократичної національної політики. Л. Цегельський відзначав, що український народ «позбавлений всяких економічно-суспільних класів, окрім «хлопа та всякої інтелігенції», що підтримує у народі безперервність історичної традиції, політичної думки» [21, с. 389]. Тобто констатувалося, що капіталістів і великих земельних магнатів українці не мають, проте соціально виразне місце займає нова верства інтелігенції — світська, особливо журналісти, адвокати, викладачі гімназій та університету. Варто відійти від абсолютизації тези про те, що українці як етнос назагал займали найнижчу соціальну нішу і цим відрізнялися від інших націй і етногруп провінції. Соціально-майнове розшарування, як вже йшлося, було властиве всім народам, що населяли Галичину.

Польська еліта монополізувала доступ до економічних і владних ресурсів. З 1866 р. польській еліті вдалося перетворити недеklarовану крайову автономію Галичини на фактично польську, тобто автономність місцевої влади від Відня у вирішенні місцевих проблем. Умовою цієї трансформації стало запевнення польського правлячого класу не лише у своїй лояльності до Габсбургів, але й здатності здійснювати свою цивілізаційну місію щодо «напів-азіатів» — галицьких русинів (українців) і євреїв. Українські публіцисти, щоб аргументувати свої права на Галичину, доводили європейськість Галицької Русі [22].

Домінування у Східній Галичині польської культури мало історичні передумови і підкріплювалося потужними чинниками політичного і культурно-освітнього характеру. Однак асиміляційні прагнення поляків не мали того успіху, на який розраховували політичні ідеологи нації. Асиміляційний тиск не зміг знищити стійкого поділу населення краю за етнічними ознаками. Навпаки, польський націоналізм сприяв тому, що не лише поляки розглядали Галичину як свій етнокультурний і політичний центр, звідки має розпочатися відновлення втраченої Речі Посполитої. Так само українці мали намір, «відштовхуючись» від здобутих позицій у Львові, реалізувати схожі завдання, чому й оголосили Східну Галичину своїм національним П'ємонтом. Навіть галицькі євреї, нараховуючи у Львові культурний і фінансовий капітал, розглядали Галичину — свою малу батьківщину — у якості ментального плацдарму для відродження батьківщини. Загалом пасіонарність польського націоналізму приваблювала і «націоналізувала» інші народи, що відбувалося на противагу намірам полонізувати

національні меншини. Відомо, що український і єврейський національні гімни починалися схожими рядками. Галицькі євреї співали «Ще не вмерла наша надія», українці — «Ще не вмерла Україна», що є перелицюванням польського «Jeszcze Polska nie zginela» [15, с. 233].

За існуючого протистояння у соціокультурній сфері і травмуючого історичного спадку національно-культурне життя двох народів не було розділено «китайською стіною». Два народи мали давню традицію взаємодії як на інституційному — спочатку церковно-конфесійному — так і секулярно-громадському рівнях. Спільна робота велася по археологічному дослідженню історичного Галича. 9–11 вересня 1885 р. у залах Львівської політехніки була розгорнута перша українсько-польська археологічна виставка, значною мірою укомплектована старанням Ставропігійського інституту, руського Народного Дому у Львові, Перемиської латинської кафедри, латинського Капітулу в Жовкві, монастирів отців Василіян, францисканців і кармелітів.

Контакти встановлювалися і зберігалися також у час загострення суперечностей, властивого рубежу XIX–XX ст. Українці були членами просвітніх польських товариств, деяких наукових інституцій. Так, дослідник старовини А. Петрушевич та історик, професор Львівського університету І. Шараневич були членами Польської академії наук і мистецтв (Краків), Ом. Огоновський та М. Грушевський — її членами-кореспондентами. Усі належали до історико-філософського відділення Академії. І.Франко співпрацював з антропологічною комісією Польської академії наук і мистецтв. Разом із секретарем комісії І. Коперницьким досліджував етнографію та антропологію карпатського населення. М. Павлик брав участь у третьому з'їзді польських юристів і економістів (1893 р.). У 1900 р. О. Колесса представляв НТШ на з'їзді польських істориків, де виступив з двома рефератами. У тому ж році він брав участь у святкуванні 500-літнього ювілею Ягеллонського університету у Кракові.

Широковідомою є праця у редакціях польських газет І.Франка. До 1894 р. він працював газеті «Kurjer Lwowski», друкував публіцистику в органі польських соціал-демократів «Prasa» та ліберально-демократичному виданні «Przegląd Społeczny». Його праці публікувалися не лише у польських виданнях Галичини, а й тих, що виходили у Варшаві (Prawda), Петербурзі (Kraj). У 1894 р. І.Франко брав участь у з'їзді польських літераторів і журналістів у Львові, де виступив з доповіддю «Взаємодія польської і української літератури». Учасником цього ж з'їзду був український літературознавець і бібліограф, член НТШ В. Дорошенко. Праця І. Франка у молоді роки у польських виданнях дала привід зараховувати його не тільки до української, але й до польської літератури. Однак після його вступу 1894 р. до НТШ і початку тісного співробітництва з М. Грушевським І. Франко зосередив сили на редагуванні «Літературно-наукового вісника» та науково-організаційній діяльності у фахових збірниках товариства.

Нажаль вектор культурної взаємодії двох народів у значній мірі визначався історичним синдромом польського «посідання» на українських землях, тобто володіння ними. Він створював напружену ситуацію, яка у добу національного відродження посилила реакцію відторгнення з української сторони. Зокрема це засвідчила вкрай нетривала українсько-польська угода 1890–1893 рр. під назвою «Нової ери», фактично ініційованої урядом з метою українсько-польського замирення.

Тісні контакти з польською культурою дали можливість галицькій українській інтелігенції з 90-х років XIX ст., «віддзеркалюючись» у ній, побачити свої власні завдання, енергійніше розбудовувати інфраструктуру національної культури — пресу, книгарні, бібліотеки, загальноосвітні курси для дорослого населення.

Польська культура у багатьох випадках відігравала роль транслятора новітніх наукових та політико-ідеологічних течій. Йдеться зокрема про позитивістську програму «органічної праці», яка передбачала відмову від нелегальних засобів боротьби і зосередження на розбудові культурно-просвітньої і господарської діяльності, розрахованої на пробудження національної свідомості селянства. Українську версію «органічної праці» створив і обороняв представник ліберального консерватизму в українському політикумі О. Барвінський. Ідеалом йому слугували діячі як чеського так і польського відродження. Хоча О. Барвінський неодноразово зазнавав критики з боку українських радикалів і націонал-лібералів, його ідеї і пропозиції утілювалися у життя.

Обидві етноспільноти величезного значення у програмі національного відродження надавали різним асоціаціям — освітнім, науковим, професійним й акціонерним товариствам, кредитним і страховим касам, споживчій кооперації. Пропаганда і створення асоціацій набрала національно-патріотичного характеру. Українці протиставляли свої асоціації економічній і культурній сітці різних польських інституцій і товариств, створювали тим самим конкурентне середовище, відкривали для молоді перспективи реалізації у власній культурі і науці.

Мистецьке життя Львова час від часу збагачували персональні та тематичні виставки українських митців — І. Труша (1899, 1900-ті рр.), О. Кульчицької (1909 р.). Восени 1912 р. у залах Українського народного дому у Львові була розгорнута персональна виставка М. Івасюка. Серед його робіт була широко відома картина «В'їзд Богдана Хмельницького у Київ». Львівська преса містила прихильні відгуки, супроводжуючи їх фотознімками з виставочних оригіналів, відзначала велику обдарованість митця і його витончений смак. Як і Іван Труш він був прекрасним портретистом. Його пензлю належать портрети Ю. Федьковича, І. Франка, В. Залозецького, О. Кобилянської, Ю. Пігуляка, О. Поповича, С. Смаль-Стоцького, М. Коцюбинського та інших громадських діячів. Відкриття за участю А. Шептицького Національного музею у Львові сприяло зосередженню найкращих здобутків українського малярства у його колекціях.

Плідну діяльність проводило Музичне товариство імені Миколи Лисенка у Львові. В 1905 р. Організовано Вищий музичний інститут імені М. Лисенка. У його створенні брав участь український композитор, музикознавець, фольклорист, педагог С. Людкевич, який був його директором у 1910-1915 рр. Широко популяризували українську музично-пісенну творчість хори, зокрема «Боян», «Бандурист», «Сурма». Національну ідентичність українців скріплювала власна преса. Вона відзначалася інформативністю, оперативною реакцією на події, професійним рівнем, гострим публіцистичним пером. Створювала разом іншомовними виданнями образ Львова як міста газет і журналів.

Для культурного життя Галичини останнього десятиліття XIX — початку XX ст. характерними стали масові публічні заходи з приводу відзначання ювілеїв видатних людей, історичних подій та річниць загальнонаціональних подій.

Надзвичайно широко відзначалося 100-ліття першої публікації «Енеїди» І. Котляревського. Преса відзначала, що воперетворилося на свято національної літератури. Крім урочистих академічних читань у Львові, зібрань інтелігенції, гімназійної молоді, присвячені цій даті, масові імпрези відбулися у багатьох містечках Східної Галичини. Безперешкодно щорічно відзначалися пам'ятні дні Т. Шевченка. У червні 1914 р. масові маніфестації у Львові, присвячені Т. Шевченку, спостерігали спеціально запрошені англійські журналісти. Згодом у британській пресі вони відзначали організованість і оптимістичний настрій українства.

Навіть за панування польської соціокультурної формації національно-культурний розвиток двох народів в кінцевому рахунку творив один інституційний «узор», елементами якого були товариства, преса, друкарні, культурні заклади, які посилювали внутрішню логіку еквівалентності українських і польських громадсько-політичних інституцій. Напередодні війни у Львові діяло понад 100 наукових, фахових, студентських товариств, які об'єднували своїх членів за фаховим і водночас національним принципом.

Більш гармонійній і плідній культурній взаємодії українців і поляків у час австрійського урядування заважав політичний і соціально-економічний контекст, піднятися над якими не у змозі були обидві сторони. І ті, і інші перебували у складі Габсбурзької монархії і мріяли про здобуття власної державності. Однак, польська спільнота вважала українців «своїм людом», тому у її проекті державотворення українці не бралися до уваги. У найближчій перспективі можливість впровадження адміністративно-територіальної автономії для Східної Галичини не прогнозувалася. Отриманню будь-яких преференцій від уряду у сфері освіти, національно-культурної сфери поляки чинили опір на всіх рівнях. Розходження між національними ідеологіями двох народів було надто широким, щоб дійти тривалого компромісу навіть у практичних справах.

На початку ХХ ст. у Галичині зміцніли і в історичній перспективі тяжіли до вирівнювання культурні сили двох народів — польського і українського. Їх продуктивним відноси́нам і нормальному співжиттю заважали ілюзії. Українські діячі були схильні легковажити фактом історично тривалої належності українсько-галицьких земель до Польщі. Поляки натомість недооцінювали потужність української національної свідомості і сподівалися полонізувати українців, що, як з'ясувалося, навіть у нових умовах 1920–1930 рр., було їм не під силу.

Висновки. Висновуючи основні тези дослідження можна констатувати, що у австрійському хронотопі Східна Галичина зберігала свою етнічну строкатість, її мешканці набували елементів крайово-галицької ідентичності.

Кожна з етноконфесійних груп зробила внесок в урізноманітнення і збагачення культурного життя краю. Однак говорити про його мультикультурність у сучасному розумінні цього терміну не доводиться, оскільки в організації духовно-культурного життя кожної етнospільноти переважала тенденція окремішності, заснування і функціонування нових інституцій відбувалося у межах власного мовного простору і традицій. У якості характеристики етнічної ситуації у Королівстві можна застосувати формулу: «разом, але майже окремо».

У результаті реформ і поступок національним вимогам різних етносів склалася ситуація нестійкої рівноваги мультикультурного (комполітичного) суспільства не без акцентування крайової (галицької) ідентичності. В умовах епохи національної мобілізації динаміка руху окремих етнічних кластерів провінції відзначалася асинхронністю. Час для зазначених національних, структурно впорядкованих одиниць рухався з різною швидкістю, до того ж вони перебували на різних відтинках модерного націотвірного процесу. Така ситуація ускладнювала і гальмувала прийняття урядом однозначних і конкретних рішень у сфері національних відносин, які б цілком влаштовували усі сторони. Суспільно-політичну атмосферу творили українсько-польські взаємини, над якими тяжіла стара конфліктогенна система історично-державних ідентичностей. В умовах національної мобілізації напруження генерувала також та обставина, що Галичина була територією, де проживали два народи, які на той час не мали власних держав і прагнули їх відтворити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Австро-Венгрия: опыт многонационального государства. — М.: Москва : РАН, Ин-т славяноведения и балканистики, 1995. — 232 с.
2. Механизмы власти: Трансформации политической культуры в России и Австро-Венгрии на рубеже XIX–XX вв. / под общей редакцией Е. И. Пивоварова. — М.: РГГУ, 2009. — 422 с.
3. Шимов Я. Австро-Венгерская империя/ Ярослав Шимов. — М.: Эксмо, 2003. — 608 с.
4. Шарый А. Австро-Венгрия. Судьба империи / Александр Шарый, Ярослав Шимов. — М.: Азбука-Аттикус, 2015. — 448 с.
5. Монолатій І. С. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр./ Іван Монолатій. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 736 с.
6. Judson P. M. Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914. / P. M. Judson. Ann Arbor: University of Michigan Press. — 1996 — 304 pp.
7. Wolff L. The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture/ Larry Wolff. — Stanford, Ca: Stanford California Press. — 2010. — 486 p.
8. Макаруч С. Етнодемографічні процеси в Галичині у XX ст./ Степан Макаруч // Галичина: етнічна історія: Тематичний збірник статей. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. — С. 130–164.
9. Wolff L. The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture /Larry Wolff. Stanford, Ca: Stanford California Press. — 2010. — 486 p.
10. Шлемкевич М. Галичанство/Микола Шлемкевич. — Львів : За вільну Україну, 1997. — 104 с.
11. Національна ідентифікація українців Галичини в XIX — на початку XX століття (еволюція етноніма) / наук. ред. І. В. Орлевич;. Інститут українознавства ім. Крип'якевича НАН України; Інститут релігієзнавства — філія Львівського музею історії релігії. — Львів: Логос, 2016. — 320 с.

12. Аркуша О. Українці у представницьких інституціях Габсбургської монархії // Історія українського парламентаризму: від допарламентських форм організації політичного життя до сьогодення / Голова ред. ради В. М. Литвин, кер. авт. колективу В.А. Смолій; НАН України, Інститут історії України/Олена Аркуша. — Київ: Видавництво «Дніпро», 2010. — Т. 1. — С. 203–240; Національне питання в Україні ХХ — початку ХХІ ст.: історичні нариси/ Авт. колл.: О.Г. Аркуша, В.Ф. Верстюк. — К.: Ніка, 2012. — 75–97.
13. Янишин Б. М. Політика Відня в українському питанні у Галичині наприкінці ХІХ ст.(Із додатком листів барона Ерба до Т. Павликова) // Проблеми історії України ХІХ — початку ХХ ст./ — 2008. — Вип. 14. С. 193–207.
14. Качараба С. Етнодемографічний розвиток Галичини за умов австрійського панування/Степан Качараба // Галичина: етнічна історія: Тематичний збірник статей. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, — 2008. — С. 116–129.
15. Грицак Я. Страсті по Львову / Ярослав Грицак// Страсті за націоналізмом. Історичні есеї. — К.: Критика, 2004. — С. 331–332.
16. Качараба С. Етнодемографічний розвиток Галичини за умов австрійського панування// Галичина: етнічна історія: Тематичний збірник статей. — Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, — 2008. — С. 116–129.
17. Васків Н. Єврейське представництво в Галицькому сеймі// Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — 2008. — № 17. — С. 58–66.
18. Лисяк-Рудницький І. Проблема українсько-єврейських взаємин в українській політичній думці ХІХ ст. / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. — Т. 1. — К.: Основи, 1994. — С. 389–403.
19. Грицак Я. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886) / Ярослав Грицак. — К.: Критика, 2006. — С. 344–363.
20. Лисяк-Рудницький І. Михайло Драгоманов і проблема українсько-єврейських взаємин / Іван Лисяк-Рудницький // Історичні есе. — Т. 1. К.: Основи, 1994. — С. 375–388.
21. Цегельський Л. З Австрійської України. Галицьке москвофільство в останній його фазі / Лонгин Цегельський // ЛНВ. — 1910. Т. 50. — С. 389–406.
22. Грицак Я. Рецензія на книжку: Larry Wolff. The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture. Stanford, Ca: Stanford California Press, 2010, 486 p.) [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://zbruc.eu/node/5761>

REFERENCES

1. No author. (1995). Austria-Hungary: the experience of a multinational state. Moscow: RAS, Institute of Slavonic and Balkan Studies (in Rus.).
2. Pivovarov, E. I. (Ed.). (2009). Mechanisms of power: Transformations of political culture in Russia and Austro-Verngriya at the turn of the XX–XX centuries. Moscow: RSUH (in Rus.).
3. Shimov, Ya. (2003). Austro-Hungarian Empire. Moscow: Eksmo (in Rus.).
4. Shary, A. & Shimov, Y. (2015). Austria-Hungary. Fate of the Empire. Moscow: ABC–Atticus (in Rus.).
5. Monolatiya, I. S. (2010). Together, but almost separately. Interaction of ethno-political actors in Western Ukrainian lands in 1867–1914. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV (in Ukr.).

6. Judson, P. M. (1996). *Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848–1914*. Ann Arbor: University of Michigan Press (in Eng.).
7. Wolff, L. (2010). *The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford, Ca: Stanford California Press (in Eng.).
8. Makarchuk, S. (2008). Ethnodemographic Processes in Galicia in the Twentieth Century. In *Halychyna: Ethnic History: Thematic collection of articles* (pp. 130–164). Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of LNU (in Ukr.).
9. Wolff, L. (2010). *The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford, Ca: Stanford California Press (in Eng.).
10. Shlemkevich, M. (1997). *Galichanstvo*. Lviv: Free Ukraine (in Ukr.).
11. Orlevich, I. V. (2016). National identification of Ukrainians in Galicia in the nineteenth and early twentieth centuries (evolution of ethnonyms). Lviv: Ukrainian Institute of Ukrainian Studies Kripyaykevych NAS of Ukraine; Institute of Religious Studies — branch of the Lviv Museum of Religion History, Logos (in Ukr.).
12. Arkusha, O. (2010). Ukrainians in Representative Institutions of the Hapsburg Monarchy. In *History of Ukrainian Parliamentarism: From the Doparliamentary Forms of the Organization of Political Life to the Present. Volum 1* (pp. 203–240). Kyiv: Publishing House «Dnipro» (in Eng.); Arkusha, O. (Ed.). (2012). *The national question in Ukraine in the XXth — beginning of the XXI century: and stories in essays* (pp. 75-97). Kyiv: Nicka (in Ukr.).
13. Yanishin, B. M. (2008). Politics of Vienna in the Ukrainian question in Galicia at the end of the nineteenth century (with the addition of Baron Erba's letters to T. Pavlikov). In *Problems of the History of Ukraine of the XIXth — beginning of the 20th Century*, 14, 193–207. (in Ukr.).
14. Kacharaba, S. (2008). Ethno-demographic development of Galicia under the conditions of Austrian domination. In *Galicia: Ethnic History: Thematic collection of articles* (pp. 116–129). Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of LNU (in Ukr.).
15. Grytsak, I. (2004). Passion in Lviv. In *Passion for nationalism. Historical essays* (pp. 331-332). Kyiv: Criticism (in Ukr.).
16. Kacharaba, S. (2008). Ethno-demographic development of Galicia under the conditions of Austrian domination. In *Galicia: Ethnic History: Thematic collection of articles* (pp. 116–129). Lviv: Publishing Center of Ivan Franko National University of LNU, 2008. — P. 116–129. (in Ukr.).
17. Vaskiv, N. (2008). Jewish representation in Galitsky Diet. In *Ukraine: cultural heritage, national consciousness, statehood*, 17, 58–66. (in Ukr.).
18. Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). The Problem of Ukrainian-Jewish Relations in the Ukrainian Political Thought of the XIXth Century. In *Historical essays. Volum 1*, (pp. 389–403). Kyiv: Fundamentals (in Ukr.).
19. Grytsak, Y. (2006). The Prophet in his Motherland. Franco and his community (1856–1886) (pp. 344–363). Kyiv: Criticism (in Ukr.).
20. Lysiak-Rudnytsky, I. (1994). Mykhailo Drahomanov and the problem of Ukrainian–Jewish relations / Ivan Lysiak-Rudnytsky. In *Historical essays, Volum 1*, (pp. 375–388). Kyiv: Fundamentals (in Ukr.).
21. Tsegelsky, L. (1910). From the Austrian Ukraine. Galician Muscophile in the last phase. Volume (pp. 389–406). Lviv (in Ukr.).
22. Hrytsak, Y. Book Review: Larry Wolff. *The Idea of Galicia. History and Fantasy in Habsburg Political Culture*. Stanford, California: Stanford California Press, 2010 Retrieved from <https://zbruc.eu/node/5761> (in Ukr.).